

ایران‌شناسی

ویژه پژوهش در تاریخ و تمدن و فرهنگ ایران و زبان و ادبیات فارسی

دوره جدید

با آثاری از:

یوسف امیری	صدرالدین الهی
داریوش ثقفی	سلیمان بهبودی (برگزیده‌ها)
محمد ربوبی	محسن حافظیان
منوچهر ستوده	سید حسین رضوی برقعی
علی اصغر سعیدی	سید جعفر سجادی
بیژن شاهمرادی	ابوالقاسم سهیلی
محمد علی طالقانی	محمد رضا شفیعی کدکنی (برگزیده‌ها)
جلال متینی	مجدالدین کیوانی
	بیژن نامور

ایران‌شناسی

ویژه پژوهش در تاریخ و تمدن و فرهنگ ایران
وزبان و ادبیات فارسی

دوره جدید

مدیر

جلال متینی

نقد و بررسی کتاب

زیر نظر: حشمت مؤید

بخش انگلیسی

زیر نظر: ویلیام ال. هَنُوی، دانشگاه پنسیلوانیا

هیأت مشاوران

پیتر چلکوسکی، دانشگاه نیویورک

جلال خالقی مطلق، دانشگاه هامبورگ

راجر سیوری، دانشگاه تورنتو

حشمت مؤید، دانشگاه شیکاگو

مشاوران متوفی

ذبیح الله صفا، استاد ممتاز دانشگاه تهران

محمد جعفر محجوب، دانشگاه تربیت معلم تهران

مقالات معرف آراء نویسندگان آنهاست.

نقل مطالب «ایران شناسی» با ذکر مأخذ مجاز است. برای تجدید چاپ تمام

یا بخشی از هر یک از مقالات موافقت کتبی مجله لازم است.

تمام نامه ها به عنوان مدیر مجله به نشانی زیر فرستاده شود:

The Editor: Iranshenasi

P.O. Box 1038

Rockville, Maryland 20849-1038, U.S.A.

تلفن: ۲۵۶۴ - ۲۷۹ (۳۰۱)

فکس: ۲۶۴۹ - ۲۷۹ (۳۰۱)

بهای اشتراک:

در ایالات متحده آمریکا، با احتساب هزینه پست:

سالانه (چهار شماره) ۷۵ دلار، برای دانشجویان ۶۵ دلار، برای مؤسسات ۲۰۰ دلار

در خارج از آمریکا، هزینه پست هوایی افزوده می شود:

کانادا ۲۴ دلار، سایر کشته ها ۴۸ دلار

رازی پژوهیهای ابوریحان بیرونی

- ۱۵ - تحديد نهايات الاماكن لتصحيح مسافات المساكن، ص ۲۱۰.
- ۱۶ - برای آگاهی بیشتر، نک: زندگینامه ریاضیدانان دوره اسلامی، صص ۹۹-۱۰۱.
- ۱۷ - همان، صص ۱۷۴-۱۷۵ و ۲۱۴.
- ۱۸ - کتاب الاسرار، صص ۲۱-۲۳.
- ۱۹ - هدايه المتعلمين في الطب، ص ۳۰۳ و نسخه خطی ملک، ص ۱۶۱.
- ۲۰ - نوبافته‌ای از ابوالقاسم مقانعی، ص ۶۸۱.
- ۲۱ - تاريخ الزمان، ص ۴۵.
- ۲۲ - طب روحانی، ص ۱۵.
- ۲۳ - التعريف بطبقات الأمم، ص ۲۳۴.
- ۲۴ - فهرست کتابهای رازی، صص ۴-۵.
- ۲۵ - الفهرست، ص ۳۵۴.
- ۲۶ - سلسله‌های اسلامی جدید، ص ۳۲۰.
- ۲۷ - اعلام النبوه، ص ۹ مقدمه.
- ۲۸ - عيون الأنبياء في طبقات الأطباء، ص ۴۲۰.
- ۲۹ - تاريخ الحكماء، ص ۳۷۳.
- ۳۰ - تاريخ مختصر الدول، ص ۲۲۰.
- ۳۱ - الفهرست، صص ۵۳۱-۵۳۵.
- ۳۲ - رسائل فلسفيه، ص ۱۱۰.
- ۳۳ - همان، ص ۱۰۹.
- ۳۴ - فهرست کتابهای رازی، صص ۵-۱۸.
- ۳۵ - همان، صص ۲۶-۴۲.
- ۳۶ - عيون الأنبياء في طبقات الأطباء، ص ۴۱۷.
- ۳۷ - رسائل فلسفيه، ص ۱۰۹.
- ۳۸ - همان.
- ۳۹ - همان.
- ۴۰ - الکامل في التاريخ، ۵۱۰/۷.
- ۴۱ - همان، ۵۳۳/۷.
- ۴۲ - طب روحانی، ص ۱۵.
- ۴۳ - دفع مضار الأغذية، چاپ بولاق، ص ۵۶.
- ۴۴ - رسائل فلسفيه، ص ۱۰۱.
- ۴۵ - تحرير استخراج الاوتار، صص ۵۸-۵۹.
- ۴۶ - کتاب المرشد أو الفصول، ص ۶۰.
- ۴۷ - الحاوی في الطب، ۳۰۴/۱.
- ۴۸ - کتاب المرشد أو الفصول، ص ۶۶.
- ۴۹ - همان، ص ۸۰.
- ۵۰ - في سر الصناعه، نسخه خطی اسکوریال، گ ۱.

بیژن شاهمرادی

مردان بختیاری

بخش چهارم

درآمد:

خانی در خیمه خود نشسته، به غنودن، بستگان و کسانش پیرامونش، به آرامش،
رمه هایش در مرغزارهای طایفه بی بیمی در چرا، مهمانی هم دارد، پیشکار خود را
می خواند و با پرخاش / تشدد، دستور چای و قلیان می دهد!
خانی پنجاه ساله، در یک روز پانزده بار پهنای رودخانه خروشان پر از پاره های یخ را
شنا کرده طایفه خود را در گذر از آب رهبری می کند.
مرد بی اسب و بی سوارکاری «انسان» نیست، چه رسد به مرد بودن!
اسب مرد در سوگ او هم باید باشد، همچون هنگام زنده بودنش.
پیاده رفتن مرد ننگ است!
از اسب به زیر کشیدن مرد ننگ است!
بر گاو نشانیدن مرد، ننگ است، رسوایی ست. رسوایی و ننگی که پشت در پشت
خاندان او را نشاندار خواهد کرد.
مرد هرگز کار نمی کند.
و همه آنچه که پیشتر یاد کردیم.*
در گذر این بررسی و پژوهش دو نکته روشن شد:
۱ - این رفتارها همواره و بی کم و کاست در میان بختیاربان رواج داشته است، پس

«آیین» / سنت است.

۲ - این رفتارها در میان ایرانیان، همواره و بی کم و کاست رواج داشته است، پس از آغاز تا به کنون «آیین» بوده است. آیین نیاز به پشتوانه و زیرساختی دارد که آن را «باور» می خوانیم و از استوره برآمده است.

چه نیازی ست، مردی، خانی، در آرامش زندگی، پرخاشگرانه سخن بگوید؟ چرا مرد باید جنگاور باشد تا «مرد» شناخته شود؟ اسب و گاو هر دو چارپایند و کاربردهایی کم و بیش همانند دارند، چگونه است که بر گاو نشاندن مرد خرد کردن ارج او، نام او و ننگین کردن خاندان اوست!

همه چیز در چارچوبی از پیش ساخته جای دارد و باید جای داشته باشد. از آغاز تاریخ، تاریخ شناخته شده ایرانیان تا به امروز در میان بختیاریان، آیین است، باوری پشت آن است، جای چون و چرا ندارد، زیرا «مقدس» است. قانون است. ناموس است.

همان سخته نگرشی (= دقت نظر) که مردان را از رفتن به سر رودخانه و چشمه پرهیز می دهد* رفتار و کرداری درست برابر «آیین» از ایشان می خواهد.
گزارش:

در بسیاری از جامعه های استوره ای / آیینی، یکی از پایه ای ترین بخشبندها بر پایه زن یا مرد بودن هموندان است. برای هر یک از دو گروه رفتار و کردارهایی برابر استوره پیش بینی شده که «مقدس» است و پس، خویشکاری هر یک از هموندان آن است که درست برابر آیین برآمده از استوره گروه خود زندگی کند. برای زنان، در میان ایرانیان، استوره ایزدبانو «اناهیتا» و آیینهای برآمده از آن را می شناسیم، که یاد شد.*

برای مردان چه؟

در استوره یکی از ایزدان ایرانی چنین آمده است:

جنگجو و جنگاور و پشتیبان جنگجویان است. جنگاور و سپه ارا، بر انگیزنده جنگ، پایدار، دشمن شکن، همیشه پیروزمند و برآورنده نیاز جنگجویان در آوردگاه است. همه سروران از او یاری می خواهند. گرزدار است، جنگ افزار فراوان دارد، سواره است، اسبهای زیبا دارد. دهنده اسب است.

نگهبان است. نگهبان پیمانهاست. داور است. پاسبان قبیله، نگهبان گله و پاسدار

بزرگان است. بزرگ خانواده و ده و بخش و کشور به او پاسخگو هستند.

همیشه بیدار، چست و چالاک، زبان آور، خوش اندام و پیروزی بخش است. شهریاری و فرمانروایی و سروری می بخشد. در بلندای کوه می زید و یارانش کوه نشین اند. دشمن پیمان شکنان است که «گاو به گردونه بسته اند.»^۱ زیرا «مهر دروغین گاو سوار» است.^۲ او ایزد سپیده و روشنایی سپیده دمان است، که خورشید یکی از نمایه های بسیارش است.^۳ برهنه زاده شد. همواره کلاه به سر دارد، کلاه کج.^۴ او گاو را می کشد.^۵ پرخاشجو و هم پرخاشگر است. پیروی از وی، ویژه «مردان» است و مردان نمونه او را پیروی می کنند.^۶

در استوره های ایرانی تنها یک ایزد است که چنین ویژگیها دارد:

«ایزد مهر / میترا» که هر چند در آغاز، در استوره های هند و ایرانی، ایزد رمه داران است، سپستر ایزد هر سه بُنلاد / طبقه مردم می شود.^۷

به روشنی می توان دید که «نمونه بنیادی»^۸ مردانه برای بختیاریان، همچنین دیگر ایرانیان، همان «مهر گاو گش» است.^۹ همچنان که همچون بسیار جاهای دیگر ایران، پیش پای مرد بزرگ به نشانه شادی از آمدنش و به بزرگداشتش، گاو می کشند.^۹ مرد، و به ویژه مرد بزرگ، مهر است بر زمین، آماده و جنگاور و همیشه سوار. چون مهر سرپرست است و بختیاریان مرد را پس از زن گرفتن «میره merah، شاید دیگرگشته «مهرک» می خوانند، چه پایبندی به پیمان زناشویی نزد ایشان ناشکستی ست. در آشتی و جنگ مهر است و در نبردگاه بالاتنه برهنه می کنند.^{۱۰}*

مرگ مرد از دست شدن هنجار کار جهان است و وارونه شدن آن: ساز چپ، رقص چپ، اسب به چپ راه گرداندن، اسب بی سوار گرداندن.. در سوگ نمادگویی همین واژگونی است. بختیاریان باور دارند که هنگام مرگ مرد بزرگ خورشید می گیرد و آسمان تیره می شود، پایان جهان است، خورشید مرده است!

به هر روی، آن که مرده، مهر است، اسبش باید او را به گردونه اش، خورشید، بازش رساند، زیرا که خورشید زایشگاه مرد و اسب است. نیز، تن مرد مرده را بر کوهواره (= ماقه mafa^h) می نهند، زیرا مهر کوهزی ست. از کوه آمده و همواره باید جایگاه بلند داشته باشد.

باید به یادآورد که کوه در فرهنگ بختیاری مقدس است، از همین روی بختیاریان در راه

♣ archetype، خاطره ازلی - داریوش شایگان، کهن نمودک - مهرداد بهار و کهن الگو - داریوش آشوری.

♣ همچون پهلوانان در روزخانه و «راماین» پهلوان استوره های هندی.

کوچ از گرمسیر به سردسیر، چون به «زردکوه» بلندترین کوه بختیاری، که می‌رسند، دست بر سینه نهاده به آن درود می‌فرستند. شاید از همین است که بسا از پسران را «کُهراد» و «کوهزاد» نام می‌نهند. ♥

اتریش

یادآوریه‌ها و گواهیها:

- گور شاهان هخامنشی در تخت جمشید/ پارسه و نقش رستم بر بلندای کوه است و نمای بیرونی آنها صلیب وار. هم بلندای کوه نماد خانه مهر است و هم صلیب نماد خورشید گردونه مهر.
- ۱ - یشت ها، ابراهیم پورداود، ج ۱، تهران، ۱۳۴۷، صص ۴۲۳، ۴۲۷، ۴۲۹، ۴۳۷، ۴۳۹، ۴۴۱، ۴۴۳، ۴۴۵، ۴۴۷، ۴۴۹، ۴۵۱، ۴۵۵، ۴۵۷، ۴۵۹، ۴۶۱، ۴۶۳، ۴۶۵، ۴۶۷، ۴۷۷، ۴۷۹، ۴۸۱، ۴۸۵، ۴۸۷، ۴۹۱، و ۴۹۳.
- ۲ - ورمازرن، مارتن، آیین میترا، برگردان بزرگ نمادزاد، تهران، ۱۳۴۵، صص ۴۱-۴۲.
- ۳ - یشت ها، ابراهیم پور داود، همان، ص ۴۰۱.
- ۴ - اومستد، ا.ت.: تاریخ شاهنشاهی هخامنشی، برگردان محمد مقدم، تهران، (چاپ ۲)، ۲۵۳۷، ص ۳۴.
- ۵ - صمدی، مهرانگیز، ماه در ایران، تهران، ۱۳۶۷، ص ۱۴۰.
- ۶ - همان، همان جا.
- گاوکشی پیش پای مردان بزرگ همواره از آیین بوده است. نک به:
- اومستد، ا.ت.: تاریخ شاهنشاهی هخامنشی، همان، ص ۱۳۴.
- بندش، برگردان رقیه بهزادی، تهران، ۱۳۶۸، ص ۲۶۹.
- ۷ - ورمازرن، مارتن: آیین میترا، همان، ص ۴۷/ بهار، مهرداد، پژوهشی در اساطیر ایران، تهران، ۱۳۷۵، صص ۷-۸.
- ۸ - ورمازرن، مارتن: آیین میترا، همان، صص ۱۸۸ و ۱۲۰.
- ۹ - بُنمایه گاوکشی شیر (= نماد جانوری مهر) در پارسه/ تخت جمشید نیز از نمونه های همین باور و آیین و یادآور افزون بخشی کشتن گاو به دست مهر است.
- ۱۰ - باستید، روزه: دانش اساطیر، برگردان جلال ستاری، تهران، ۱۳۷۰، ص ۹۷. پیوند بیگانه همسری و مادرسالاری با زناشویی ناپایدار.
- پیوند کیش مهر و آیین پهلوانی:
- «فرهنگ و زندگی»، نشریه دبیرخانه شورای عالی فرهنگ و هنر، شماره ۱۰ (ویژه ورزش)، زمستان ۱۳۵۱، ورزش باستانی ایران و آیین مهر، نوشته مهرداد بهار، صص ۷-۱۷.
- خوشخوراکی و پُرخوراکی یکی از نشانه های پهلوانی ست. در استوره های ایرانی نمونه های بسیار از آن هست. چنین می نماید که بر پایه ویژگیهای ایزد هند و ایرانی «اینده» است که این ویژگی اش به ایزد مهر رسیده است. نک به:
- بهار، مهرداد: پژوهشی در اساطیر ایران، همان، ص ۴۶۹.

- شیر گاو را می کشد، پارسه/ تخت جمشید:

هرچند این بنمایه شناخته شده را نماد دیگر شدن فصل گرم و سرد دانسته اند، نک به:

گدار، آندره: هنر ایران، برگردان بهروز حبیبی، تهران، ۱۳۵۸، صص ۷-۲۰۶، ۲۱۲، آنچه پذیرفتنی تر می نماید همان افزون بخشی گاو کشی مهر است.

پیوست:

مرد گاوسوار

سر گا شه ایگردوئیس sar ò gA shah igardoonanes

برگاو سیاه می گرداندش!

زبانزدی ست در بختیاری و برای بازگویی خواری بی اندازه مردی به کار می رود. چرا بر گاو نشستن یا نشاندن مرد چنین بد و ننگ آور است؟ در استوره مهر پیمان شکنان و دروغزنان گاوباره اند. یک پهلوان / قهرمان در استوره های ایرانی چنین است:

- هفت نیای او پشت در پشت گاواند /

- خود گاو سوار است.

- جادوگری می داند (تگرگ از دماغ خود می بارد).

- افسونکار است (پزشکی می تواند).

- با آبها سر و کار دارد (از آب آروند گذر می کند).

- دیوبند /ژدها بند است.

- پسرانش را پس از زن گرفتن نامگذاری می کند، پیش از آن بی نامند.

آب و ماه و گاو در استوره با زنان پیوند دارد.

او «فریدون» است، از مردم ورنه / گیلان.

در استوره از مردم ورنه / گیلان گلایه های سخت شده است و ایشان «دروغپرست» خوانده شده اند.

در فرجام استوره، فریدون، بیخرد و بد دین خوانده شده به سرزمینهای ایرانی نشین دور خاوری فرستاده

می شود. همچون رستم و گرشاسب، که ایشان هم از پهلوانان استوره ای پیوسته با آنها اند.

گواهیها:

- بهار، مهرداد: اساطیر ایران، تهران، ۱۳۵۲، ص سی و هشت.

- بندهش، برگردان رقیه بهزادی، تهران، ۱۳۶۸، ص ۱۱۸.

- یاحقی، محمد جعفر: فرهنگ اساطیر، تهران، ۱۳۶۹، صص ۲-۳۳۱.

- اوشیدری، جهانگیر: دانشنامه مزدیسنا، تهران، ۱۳۷۱، ص ۴۰۳.

- فردوسی، ابوالقاسم: شاهنامه، (ج ۱)، ی.ا. برتلس، مسکو، ۱۹۶۶، ص ۵۷، ب ۹۹.

- دادگی، فرنیغ: بندهش ایرانی، برگردان مهرداد بهار، تهران، ۱۳۶۹، ص ۱۵۱.

- صمدی، مهرانگیز: ماه در ایران، تهران، ۱۳۶۷، صص ۳-۲۰ و ۳۱ و ۷۶ و ۹۵.

- بهار، مهرداد: اساطیر ایران، همان، صص چهل و پنج و چهل و هشت.

مردان بختیاری (بخش چهارم)

- روایت پهلوی: برگردان مهشید میرفخرایی، تهران، ۱۳۶۷، صص ۸۱، ۱۸۰، ۸۶-۱۸۵ و ۱۶۱.
- اصفهانی، حمزه بن حسن: تاریخ پیامبران و شاهان، برگردان جعفر شعار، تهران، ۱۳۴۶، ص ۳۳.
- در بختیاری پزشکی کار زنان است.
- ماسه، هانری: معتقدات و آداب ایرانی، (دو جلد، ج ۲)، برگردان مهدی روشن ضمیر، تبریز، ۱۳۵۷، صص ۱-۱۵۰.
- بهار، مهرداد: اساطیر ایران، تهران، ۱۳۵۲، صص سی و هفت.
- فردوسی، ابوالقاسم، شاهنامه، همان.
- ص ۸۲، بدل بیت ۵۳.
- ص ۸۷ بیت ۱۳۷ نیز بر همین پایه است که فریدون پسران خود را پیش از زن گرفتن پنهان نگه می دارد.
- بهار، مهرداد: اساطیر ایران، همان، صص ۱۹۳-۱۹۲.
- نیز بزرگداشت گاو ماده خانواده در «اشکور» گیلان به اندازه «ناموس» خانواده است.
- دادگی، فرنخ: بندهش ایرانی، همان، ص ۱۷۱.
- مینوی خرد، برگردان احمد تقصلی، تهران، ۱۳۵۴، ص ۷۴.
- خیام، عمر بن ابراهیم: نوروزنامه، به کوشش علی حصوری، تهران، ۱۳۵۷، ص ۶۲.

محمد ربوبی

اسلامی شدن علوم پزشکی

چندی پیش از اسد سیف اثری پژوهشی منتشر شد با عنوان *اسلام نویسی ادبیات در جمهوری اسلامی* (انتشارات باران، سوئد، ۱۹۹۱). او در فصلی از این اثر، کتابهای درسی دبستانی و دبیرستانی این جمهوری را بررسی کرده است.

اخیراً یک جلد *اطلس رنگی* از تهران به دستم رسید. این کتاب علمی، برای دانشجویان پزشکی که پزشکان آینده مملکت اسلامی خواهند شد و نیز کارشناسان ارشد و دوره دکترا بافت شناسی و کالبد شناسی و... به وسیله یک استاد دانشگاه «تألیف» و در ده هزار نسخه منتشر شده است:

اطلس رنگی، بافت شناسی و بافت شناسی عملی: تألیف دکتر محمد صادق رجحان، استاد دانشگاه علوم پزشکی تهران، سازمان چاپ و انتشارات وزارت ارشاد اسلامی، انتشارات صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران. تهران، ۱۳۷۰

تصاویر رنگی و نام اجزای بافتها در این اطلس از کتابهای تخصصی انگلیسی زبان که مدتهاست منتشر شده اند کپی شده. متن کتاب، یا به گفته جناب دکتر «شرح» آنها، از کتابی که پنجاه و اندی سال پیش در سال دوم پزشکی می خواندیم - بدون ذکر مأخذ اقتباس شده. تنها «تألیف» واقعی این استاد دانشگاه، پیشگفتاری ست که نوشته و با «کلام حضرت رسول اکرم (ص)» بدون ترجمه فارسی آن آغاز می شود:

اول العلم معرفة الجبار...

سپس در پیشگفتار می خوانیم:

«در ایران، پس از پیروزی انقلاب و استقرار حکومت جمهوری اسلامی به رهبری

Iranshenasi

A JOURNAL
OF IRANIAN STUDIES
New Series

Editor:

Jalal Matini

Associate Editor:

(In charge of English Section)

William L. Hanaway

University of Pennsylvania

Book Review Editor:

Heshmat Moayyad

Advisory Board:

Peter J. Chelkowski,

New York University

Djala Khaleghi Motlagh

Hamburg University

Heshmat Moayyad,

University of Chicago

Roger M. Savory,

University of Toronto

Former (deceased) Advisors:

Mohammad Djafar Mahdjoub

Zabihollah Safa

The Views expressed in the articles are those of the authors
and do not necessarily reflect the views of the Journal.

All contributions and correspondence should be addressed to:

The Editor: Iranshenasi

P. O. Box 1038

Rockville, Maryland 20849-1038, U. S. A.

Telephone: (301) 279-2564

Fax: (301) 279-2649

Requests for permission to reprint more than short
quotations should be addressed to the Editor.

Annual subscription rates (4 issues) are \$ 75.00 for individuals, \$ 65.00 for students,
and \$ 200 for institutions.

The price includes postage in the U.S.

Iranshenasi

A JOURNAL OF IRANIAN STUDIES

New Series

Abstracts of Persian Articles by:

M. Keyvani

Jalal Matini

Seyyed Hoseyn Razavi Borghei